

O ODMIANIE NORWESKICH CZASOWNIKÓW SŁABYCH

HOW TO CONJUGATE NORWEGIAN WEAK VERBS

Abstract: The main topic of this paper is the formation of the past tense (*preteritum*) and the Past Participle of weak verbs in Norwegian (*bokmål*). There exists an important difference between Norwegian on the one hand and English, German or Dutch on the other in the number of past tense suffixes. While English or German possess only one main suffix, Norwegian (*bokmål*) uses four: *-et*, *-te*, *-de*, *-dde*. In the paper Norwegian verbs have been collected into three groups – strong, weak and mixed. The methods for choosing the proper past suffix have also been provided. Additionally the Past Participle and the supine form have been described and analysed. Also the paper provides information connected with the history of Germanic past tense suffixes and with comparative studies in Germanic languages.

Keywords: North Germanic languages, Norwegian language, bokmål, grammatical tense, preteritum, conjugation, weak verb, strong verb, mixed verb, Past Participle, supine form

1. Wstęp

1.1

Zdaje się, że jesteśmy świadkami największego w historii polskiej skandynawistyki zainteresowania Norwegią. Kursy języka norweskiego cieszą się od kilku lat nieśląbnącą popularnością, zapotrzebowanie na materiały niezbędne do studiowania języka i kultury Norwęgów nieustannie wzrasta. Musi upłynąć trochę czasu, by pozycja języka norweskiego w Polsce ugruntowała się, a tym samym, by materiały dydaktyczne podzieliły się – jak to zwykle bywa, gdy przemija moda na dany język obcy – na bardziej i mniej wartościowe.

Norweski jest w Polsce językiem stosunkowo niedawno odkrytym. Nie może ująć uwadze uczącego się brak dawniejszych wydań gramatyk i słowników. Niemal wszystko, co zostało napisane o norweskim (oraz po norwesku) dla polskiego odbiorcy, powstało w ostatnich kilkunastu latach. Ten brak zakorzenienia języka norweskiego w polskiej tradycji glottodydaktycznej skutkuje małą liczbą opracowań, które

Polakowi mogłyby przybliżyć zagadnienia związane z językiem tej części Skandynawii. Na temat standardu nynorsk, riksmål i gwar polskie opracowania milczą – ze względów zarobkowych popularnością cieszą się słowniki norweskiego bokmål¹.

1.2

Niniejszy artykuł został pomyślany jako pomoc dla studentów skandynawistyki oraz osób uczęszczających na lektoraty języka norweskiego na poziomie średnim i wyższym. Praca ta jest wynikiem obserwacji, które autor poczynił w czasie czterech lat prowadzenia zajęć z języka norweskiego zarówno na uniwersytecie, jak i w szkołach językowych. Okazuje się, że dobór poprawnego sufiksu czasu przeszłego zazwyczaj sprawia słuchaczom kłopot. Zniechęceni niedostateczną ilością informacji w dostępnych materiałach dydaktycznych, studenci próbują tworzyć reguły samodzielnie, co czasami skutkuje błędami w nietrudnej w rzeczywistości odmianie. Praca ta ma więc za zadanie pomóc uczącym się nabrać świadomości językowej niezbędnej do poprawnego budowania form czasu przeszłego norweskich czasowników słabych oraz poszerzyć ich wiedzę w tym zakresie o elementy analizy porównawczej i historycznej związanej z tworzeniem czasu przeszłego w językach germańskich.

1.3

Norweski należy – wraz z islandzkim i farerskim – do języków skandynawskich zachodnich. W wyniku historycznych uwarunkowań wzajemna zrozumiałość² między norweskim i islandzkim cechuje się dziś dużą asymetrią, jest jednak dobra między norweskim i duńskim, który – ze szwedzkim – należy do grupy wschodniej. Jakkolwiek na wzajemną zrozumiałość duetu duńsko-norweskiego składają się czynniki pozytywne, takie jak podobieństwa leksykalne i gramatyczne, czynnikiem hamującym może być wymowa. Jeśli chodzi o relację szwedzki–norweski, czynnikiem pozytywnym jest podobna wymowa, negatywnym zaś znaczne różnice leksykalne.

1.4

Struktura norweskich czasów przypomina szwedzką (tu na uwagę zasługuje zróżnicowana morfologicznie forma supinum³) i duńską. Większe bogactwo gramatyczne islandzkiego wynika z jego mocno zachowawczego charakteru. Łatwo także

¹ Zdaniem A. Hermanssona około 90% Norwegów posługuje się właśnie standardem bokmål. Więcej o tym zob. A. Hermansson, *Norge mot Noreg*, <http://spraktidningen.se/artiklar/2009/06/norge-mot-noreg> (dostęp: 2.02.2016). Warto też sprawdzić hasło *språk i Norge* w: *Store Norske Leksikon*: https://snl.no/spr%C3%A5k_i_Norge (dostęp: 2.02.2016).

² O czynnikach pozytywnych i negatywnych we wzajemnej zrozumiałości języków zob. Ch. Gooskens, *The Contribution of Linguistic Factors to the Intellegibility of Closely Related Languages*, http://www.let.rug.nl/gooskens/pdf/publ_JMMD_2007.pdf (dostęp: 2.02.2016).

³ Szerzej o supinum w punkcie 2.7.

wskazać podobieństwa w strukturze czasu gramatycznego między norweskim i niemieckim, niderlandzkim i jidysz. Warto w tym miejscu przypomnieć, że w języku pragermańskim istniały tylko dwa czasy (teraźniejszy i przeszły) w dwóch trybach (oznajmującym i łączącym), germańskie czasy złożone wyodrębniły się zaś później, prawdopodobnie na podstawie formalizacji konstrukcji peryfrastycznych. Ostatecznie zarówno w islandzkim, farerskim, duńskim, szwedzkim, jak i norweskim można wyróżnić po dwa czasy proste i charakterystyczną dla danego języka liczbę czasów złożonych. W języku norweskim (bokmål) mamy do czynienia z następującymi relacjami temporalnymi:

- skupiona wokół teraźniejszości (perfektum → presens → futurum)⁴,
- skupiona wokół przeszłości (pluskvamperfektum → preteritum → futurum preteritum)⁵.

1.5

Wstępnie można przyjąć, że cechą czasu przeszłego w językach germańskich jest sufiks *t/d* (*dental suffix*) i przy założeniu, że *-e-* jest konektywem (tak jest w standardzie bokmål), można ustalić pewną liczbę możliwych alomorfów sufiksu czasu przeszłego⁶, np.: *-et, -de, -dde* etc. Następujące języki wybierają zasadniczo jeden sufiks, który utrzymuje się również w imiesłowie przeszłym, stąd:

- angielski: *to work-#*⁷ → *I work-ed* (wybór *-ed*⁸) → *I have work-ed* (ponownie)⁹;
- niemiecki: *frag-en* → *ich frag-te-#*¹⁰ (wybór *-te*) → *ich habe ge-frag-t* (ponownie);
- niderlandzki: *vrag-en* → *ik vraag-de-#*¹¹ (wybór sufiksu *-de* jest związany z dźwięcznością głoski poprzedzającą sufiks czasu przeszłego) → *ik heb*

⁴ Podział ten powtarzam za: H. Garczyńska, *Troll 1. Język norweski: teoria i praktyka. Poziom podstawowy*, Gdańsk 2008, s. 106.

⁵ *Ibidem*, s. 112.

⁶ Faktycznie używa się tylko kilku możliwych kombinacji.

⁷ Posługuję się krzyżykiem (#), by oznaczyć zero morfologiczne (∅). Wybór ten motywowany jest obecnością zarówno w alfabecie duńskim, jak i norweskim litery *ø* i ma na celu uniknięcie możliwej wieloznaczności. Jeśli zaś chodzi o angielskie bezokoliczniki, R. Huddleston i G. Pullum w *A Student's Introduction to English Grammar* (Cambridge University Press, 2005) stwierdzają: „there is no form in the English verb paradigm called ‘the infinitive’” (s. 204). Zdaje się jednak, że nie powinno się lekceważyć różnic między bezokolicznikiem, trybem rozkazującym i łączącym (*Present-Subjunctive-Clauses*). Warto również przywołać w tym miejscu staroangielskie sufiksy bezokolicznika *-an/-ian* (np. staroang. *bind-an* rozumiane jako *the act of binding*) i ich współczesną kontynuację służącą do tworzenia czasowników odprzymiotnikowych (np. *black* → *to black-en*). Zob. J.C. Nesfield, *English Grammar: Past and Present*, London 1948, s. 349.

⁸ Jakkolwiek w języku angielskim różnica między *d* i *t* (por. *loved* i *laughed*) jest respektowana w wymowie, język niderlandzki zaznacza ją także na poziomie ortografii.

⁹ Analogicznie inne czasy złożone.

¹⁰ Możliwe końcówki osobowe w liczbie pojedynczej i mnogiej.

¹¹ Możliwa końcówka osobowa, ale wyłącznie w liczbie mnogiej.

ge-vraag-d (ponownie), ale także: *mak-en* → *ik maak-te-#* (wybór *-te*) → *ik heb ge-maak-t* (ponownie); działa tu tzw. reguła 't *kofschip*.

- afrikaans: tu preteritum wyszło z użycia, a imiesłów przeszły buduje się, dodając prefiks *ge-* do formy bezokolicznika, np. *Ek het dit gebreek*¹².

Inaczej sprawa ma się w przypadku języków skandynawskich, w których równolegle w zależności od ukształtowania tematu mogą pojawiać się różnorodne sufiksy. Jednocześnie formy preteritum nie otrzymują nigdy końcówek osobowych, pomijam zatem w dalszej analizie znak #. I tak dla przykładu:

- duński: możliwe sufiksy *-ede* (imiesłów przeszły: *-et*), *-te* (im. prz.: *-t*), *-de* (im. prz.: *-t*);
- szwedzki: możliwe sufiksy *-ade* (imiesłów przeszły: *-ad*, supinum: *-at*), *-de* (im. prz.: *-d/-da*, sup.: *-t*), *-te* (im. prz.: *-t/-ta*, sup. *-t*), *-dde* (im. prz.: *-dd/-dda/-tt*, sup.: *-tt*);
- norweski: możliwe sufiksy *-et* (imiesłów przeszły: *-et*), *-te* (im. prz.: *-t*), *-de* (im. prz.: *-d*), *-dde* (im. prz.: *-dd*).

Z powyższego zestawienia wynika, że w celu poprawnego utworzenia formy czasu przeszłego czasowników słabych należy wybrać odpowiedni sufiks, który połączy się z tematem. Zasadniczym problemem jest jednak wybór właściwego sufiksu, stąd wielu uczących się próbuje pamięciowo opanowywać kolejne formy. Niemniej, jak obliczają autorzy *Essential Grammar of Danish*, czasowniki słabe stanowią ponad 80% zasobu werbalnego¹³, dlatego też zapoznanie się z techniką tworzenia form czasu przeszłego wydaje się zasadne, głównie z perspektywy praktycznej znajomości języka. Warto zauważyć, że choć w odmianie pragermańskiej wzory mocne miały historyczne pierwszeństwo, dziś to wzory słabe, będące zresztą innowacją języka pragermańskiego¹⁴, są produktywne¹⁵.

¹² Wyjątkiem pozostaje czasownik *mieć* (imiesłów przeszły to *gehad*). Są również dodatkowe zasady mówiące o dołączaniu prefiksu (niekiedy infiksu) *ge-* do formy bezokolicznika.

¹³ Zob. R. Allan, P. Holmes, T. Lundskaer-Nielsen, *Danish: An Essential Grammar*, London–New York 2000, s. 76.

¹⁴ Pochodzenie sufiksu czasu przeszłego *t/d* wciąż nie jest pewne. Prawdopodobnie jest on związany z używanym w peryfrastycznych konstrukcjach praindoeuropejskich **dheh₁*, *robić*, który dał początek sufiksowi *t/d*, badacze jednak nie są zgodni.

¹⁵ Zdarzają się nawet zmiany odmiany mocnej na słabą (por. ang. *shove*). Rzadziej występują tzw. czasowniki połowicznie mocne (ang. *semi-strong*), w których słaba stała się forma preteritum, ale imiesłów przeszły pozostał mocny, np. niderlandzkie *lachen* → *lachte* (dawniejsze *loech*) → *gelachen*. Najrzadsze jest przejście czasownika słabego do mocnego wzoru odmiany. Dzieje się tak prawdopodobnie pod wpływem analogii (analogia bywa zresztą siłą inicjującą zmiany w obie strony), np. niemieckie *fragen* (czasownik słaby → *fragte* → *gefragt*) i jego nadreńskie formy zachowujące mocne zarówno preteritum, jak i imiesłów przeszły: *fargen* → *frug* → *gefragen*.

1.6.

Podział na grupy, motywowany typem sufiksu czasu przeszłego, jest ogólnie przyjętą praktyką wykładów gramatycznych dotyczących języków skandynawskich. Definicję grupy czerpię z *Norsk morfologi* autorstwa Jarlego Rønhovda: „*mye verb (...) blir gjerne bøyde etter dette paradigmet*”¹⁶. Zdaniem Ivara Aasena, autora wydanej w 1864 roku gramatyki, głównym kryterium regularności czasownika jest obecność sufiksu *t/d*¹⁷ w czasie przeszłym¹⁸. Czasowniki mocne charakteryzują się brakiem analogicznego sufiksu w formie preteritum i (najczęściej) przegłosem, zaś mieszane przegłosem i obecnością sufiksu *t/d* także w preteritum. O czasownikach mocnych można powiedzieć, co następuje:

1. czasownik typowo mocny cechuje brak sufiksu *t/d* (w preteritum) i przegłos, który występuje w formie preteritum i nierzadko w imiesłowie przeszłym. Ze względu na obecność (lub nieobecność) alternacji imiesłowy przeszłe czasowników mocnych można podzielić na te, które utrzymują samogłoskę bezokolicznika i formy czasu teraźniejszego (np. *å henge* [wisieć] → *jeg hang* → *jeg har hengt*), kontynuują alternację pojawiającą się w preteritum (np. *å pipe* [gwizdać] → *jeg pep* → *jeg har pepet*) lub mają inną samogłoskę w temacie niż bezokolicznik i czas teraźniejszy oraz preteritum (np. *å treffe* [spotykać] → *jeg traff* → *jeg har truffet*);
2. zdarzają się także formy mocne pozbawione i sufiksu *t/d* w preteritum, i przegłosu zarówno w preteritum, jak i imiesłowie przeszłym, np. *å sove* (spać) → *jeg sov* → *jeg har sovet*.

Kryterium klasyfikacji powinno więc być przyjęte na podstawie jednoczesnej obserwacji formy preteritum i imiesłowu czasu przeszłego (w tym ewentualnych przegłosów), bo tylko suma tych obserwacji daje możliwość sklasyfikowania czasownika jako słabego, mieszanego lub mocnego.

1.7

Podział czasowników słabych nie jest jednolity we wszystkich opracowaniach, większość autorów jest jednak zgodna, jeśli chodzi o liczbę podgrup, które należy wyodrębnić wewnątrz grupy czasowników słabych. Mimo wszystko zdaje się, że podział ten ma charakter głównie demonstracyjny i tym samym nie rozwiązuje naświetlonego już wcześniej przeze mnie problemu doboru sufiksu odpowiedniego dla konkretnego rdzenia. Podział ten jest następujący:

1. W interaktywnym kursie Pimsleur *Basic Norwegian* ma charakter głównie prezentacyjny i obejmuje cztery grupy. Do pierwszej zaliczają się czasowniki

¹⁶ J. Rønhovd, *Norsk morfologi*, Oslo 1997, s. 122.

¹⁷ Historycznie sufiksem słabym było *d*, zachodziła jednak często wymiana *d* : *t*. Więcej w: I. Aasen, *Norsk grammatik*, Christiania 1864, s. 210.

¹⁸ *Ibidem*, s. 194.

zakończone w bezokoliczniku na krótką samogłoskę (wtedy sufiksem czasu przeszłego jest *-dde*, imiesłów czasu przeszłego kończy się zaś na *-dd*), do drugiej czasowniki, których temat jest zakończony na dyftong, spółgłoski *g* lub *v* (wybór sufiksu *-de*, imiesłów przeszły kończy się na *-d*), do trzeciej czasowniki, których temat zakończony jest pojedynczą spółgłoską (wtedy sufiks *-te*, imiesłów przeszły zakończony na *-t*), do czwartej zaś te czasowniki, których temat kończą co najmniej dwie spółgłoski (wtedy sufiks *-et*, imiesłów przeszły również kończy się na *-et*). Podobnie podają Åse-Berit i Rolf Strandskogen w *Practical Norwegian Grammar*¹⁹ (a. *-dde*, b. *-de*, c. *-te*, d. *-et*).

2. W innych podręcznikach przeznaczonych dla obcokrajowców chcących poznać standard bokmål wygląda zasadniczo tak samo, numeracja przebiega jednak zgoła na odwrót: w pierwszej grupie zebrane są czasowniki o formie przeszłej zakończonej na *-et*, w drugiej te zakończone na *-te* etc. Ten właśnie podział jest bodaj najbardziej rozpowszechniony dzięki podręcznikom lepszym (*Teach Yourself Norwegian*, *Colloquial Norwegian*) i trochę gorszym (*På vei*, repetytorium gramatyczne autorstwa Szymona Kasperka²⁰), z którymi spotyka się niemal każdy polski student.
3. Oryginalne podejście prezentuje Michał Jan Filipek w poświęconym gramatyce norweskiej repetytorium²¹. Choć również dzieli czasowniki słabe na cztery grupy, zdaje się podkreślać obecność grupy czasowników mieszanych, które klasyfikuje jako niezwykłość odmiany słabej. Dokonany przez niego podział wygląda następująco:

typ 1: *-et/-a* (podobnie jak wcześniejsi autorzy),
 typ 2a: *-te* (inni autorzy widzą tu grupę drugą),
 typ 2b: *-de* (inni autorzy widzą tu grupę trzecią),
 typ 3: *-dde* (inni autorzy widzą tu grupę czwartą),
 typ 4: *-te/-de* z wymianą głosek w temacie (inni autorzy mówią raczej o czasownikach mieszanych i skupiają je w osobnej grupie).

Choć podział dokonany przez Filipka zdaje się przypominać inny, zaproponowany w *Praktische Grammatik der norwegischen Sprache*²², wydaje się, że ten drugi,

¹⁹ Å.-B. Strandskogen, R. Strandskogen, *Practical Norwegian Grammar*, przeł. B. White, Oslo 1986, s. 40.

²⁰ S. Kasperek, *Język norweski od A do Z. Repetytorium*, Warszawa 2009.

²¹ M.J. Filipek, *Norweski. Gramatyka. Praktyczne repetytorium z ćwiczeń dla początkujących i zaawansowanych*, Warszawa 2012, s. 123–128.

²² V. Gude-Husken, B. Kvitte, *Praktische Grammatik der norwegischen Sprache*, Wilhelmsfeld 2005, s. 73.

przeprowadzony tak, by nie stracić z oczu sufiksu *t/d* jako zasadniczego kryterium fundującego ten podział w ogóle, jest bardziej zasadny; większość czasowników mieszanych przyjmuje w końcu w preteritum zakończenie *-te*. Podział z *Praktische Grammatik der norwegischen Sprache* wygląda następująco:

- typ 1: *-et/a* (podobnie jak wcześniejsi autorzy),
- typ 2a: *-te* (grupa druga została rozbita na części; podobnie u Filipka),
- typ 2b: *-de* (podobnie u Filipka),
- typ 2c: *-tel-de* i zmiana samogłoski w temacie (czasowniki mieszane zostały skupione jako podtyp wewnątrz grupy drugiej, u Filipka to osobna grupa),
- typ 3: *-dde* (podobnie jak wcześniejsi autorzy²³).

Więcej o tworzeniu czasu przeszłego czasowników słabych można dowiedzieć się z gramatyki Bjarnego Berulfsena²⁴ i z wymienionego tu już podręcznika *Troll 1*. Proponowany przeze mnie w dalszych punktach podział jest jednocześnie rodzajem komentarza i podsumowania tego, co m.in. w wyżej wspomnianych publikacjach powiedziano o tworzeniu form czasu przeszłego preteritum i imiesłowu czasu przeszłego czasowników słabych w standardzie bokmål.

Podsumowując ten punkt, należy raz jeszcze zwrócić uwagę na czasowniki mieszane. Pojęcie to, niezbędne moim zdaniem do pełnego opisu skandynawskich czasowników, przejmuję głównie z tradycji germanistycznej, w której czasowniki dzielone są na słabe (regularne), mocne (całkowicie nieregularne) i mieszane (mające cechy obu powyższych, charakteryzujące się najczęściej przegłosem i sufiksem jednocześnie)²⁵. Taki podział pojawia się w *Deutsche Grammatik* Gerharda Helbiga i Joachima Buschy („*regelmäßige, unregelmäßige und besondere Gruppen der regelmäßigen Verben*”)²⁶ i w *Die grosse Grammatik* („*regelmäßige, unregelmäßige und gemischte Verben*”)²⁷. W ten sposób pisze o czasownikach mieszanych także Aase Berit²⁸: „*imidlertid er der ogsaa nogle Ord som forandres baade ved Aftyd og Endelse (f. Ex. telja → talde → talt) og disse Ord danne saa ledes en Overgang imellem den stærke og den svage Bøining*”. Czasowniki te nazwane są dalej *Mellembøiningsverber* i stanowią (obok *stærke* i *svage verber*) osobną grupę.

²³ Numeracja pozostaje tu kwestią drugorzędą.

²⁴ B. Berulfsen, *Norwegian Grammar*, Oslo 1966, s. 63–66.

²⁵ S. Bęza, *Nowe repetytorium z gramatyki języka niemieckiego*, Warszawa 2010, s. 174.

²⁶ J. Buscha, G. Helbig, *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*, Leipzig 1998, s. 33.

²⁷ I. Balcik, K. Röhe, V. Wróbel, *Die grosse Grammatik. Deutsch*, Stuttgart 2009, s. 200.

²⁸ I. Aasen, *op.cit.*, s. 194.

2. Podział czasowników

2.1

Do **grupy pierwszej** zalicza się większość norweskich czasowników słabych. Można dla nich wyznaczyć następujący schemat odmiany:

bezokolicznik: *-e*,
 presens: *-er*,
 preteritum: *-et/-a*²⁹,
 imiesłów przeszły: *-et/-a*.

Do grupy pierwszej należą czasowniki, których temat kończy się na dwie spółgłoski artykułowane osobno³⁰, np.

å vask-e (myć) → *du vask-er* → *du vask-et (du vask-a)* → *du har vask-et (du har vask-a)*.

Sufiks *-et* przyjmują także czasowniki, których temat zakończony jest na geminacie, takie jak: *bb* jak *å jobbe* (pracować), *dd* jak *å rydde* (sprzątać), *ff* jak *å straffe* (karać), *gg* jak *å jogge* (biegać), *kk* jak *å takke* (dziękować), *ll* jak *å rulle* (związać), *mm* jak *å flamme* (płonąć), *nn* jak *å vanne* (podlewać), *pp* jak *å hoppe* (skakać), *rr* jak *å knurre* (warczeć), *ss* jak *å tisse* (sikać), *tt* jak *å nytte* (mieć korzyść), np.

å jobb-e → *du jobb-er* → *du jobb-et (du jobb-a)* → *du har jobb-et (du har jobb-a)*.

Z praktycznych względów (uwypuklenie sufiksu czasu przeszłego) zaliczają się tu także czasowniki, których temat zakończony jest grupą zawierającą samogłoskę i spółgłoskę *b* (*å klebe* – nakleić) / *d* (*å bade* – kąpać się) / *g* (*å lage* – robić) / *t* (*å hate* – nienawidzić), np.

å hat-e → *du hat-er* → *du hat-et (du hat-a)* → *du har hat-et (du har hat-a)*.

Aby uniknąć trudnej do wypowiedzenia grupy spółgłoskowej, również czasowniki takie jak *å bygsle* (wynająć) i *å fordre* (żądać) odmieniają się według wzoru grupy pierwszej, np.

²⁹ Sufiks preteritum i imiesłowu przeszłego *-a* jest używany raczej w mowie potocznej, por. V. Gude-Husken, B. Kvifte, *op.cit.*, s. 73. Ponadto należy dodać, że sufiks *-a* jest bliżej związany ze standardem nynorsk i dialektami, zob. J. Rønhovd, *op.cit.*, s. 122.

³⁰ Filipek prezentuje kilka takich zbitek, dochodzi jednak, zdaje się, do podobnej konkluzji, por. M.J. Filipek, *op.cit.*, s. 125.

å bygsl-e → *du bygsl-er* → *du bygsl-et (du bygsl-a)* → *du har bygsl-et (du har bygsl-a)*.

Podobnie czasowniki takie jak *å herje* (łupić), których temat zakończony jest na *-je* poprzedzone spółgłoską, np.

å herj-e → *du herj-er* → *du herj-et (du herj-a)* → *du har herj-et (du har herj-a)*.

Do pierwszej grupy należą także niektóre czasowniki³¹, których temat zakończony jest na pojedynczą samogłoskę, np.

å ro-e (uspokoić) → *du ro-er* → *du ro-et (du ro-a)* → *du har ro-et (du har ro-a)*.

Osobno należy powiedzieć o czasownikach modalnych³², których imiesłowy przeszłe są budowane według zasad pierwszej grupy, np.

- *burde* (mieć powinność) → *jeg bør* → *jeg burde* → *jeg har burd-et*,
- *skulle* (mieć zamiar) → *jeg skal* → *jeg skulle* → *jeg har skull-et*,
- *ville* (chcieć) → *jeg vil* → *jeg ville* → *jeg har vill-et*,
- *kunne* (móc) → *jeg kan* → *jeg kunne* → *jeg har kunn-et*,
- *måtte* (musieć) → *jeg må* → *jeg måtte* → *jeg har mått-et*.

2.2

Do **grupy drugiej** zaliczają się czasowniki, dla których można wyznaczyć następujący schemat:

bezokolicznik: *-e*,
 presens: *-er*,
 preteritum: *-te*,
 imiesłów przeszły: *-t*.

Zalicza się tu czasowniki, których temat zakończony jest spółgłoską poprzedzoną samogłoską długą, np.

å les-e (czytać) → *du les-er* → *du les-te* → *du har les-t*.

³¹ Wiele czasowników o takiej budowie może przyjmować więcej niż jeden możliwy sufix, np. *å gru-e* (niepokoić się) → *jeg gru-er* → *jeg gru-dde* → *jeg har gru-dd* lub *å gru-e* → *jeg gru-er* → *jeg gru-et* → *jeg har gru-et*.

³² Charakterystyczną cechą norweskich czasowników modalnych jest tożsamość bezokolicznika i preteritum oraz forma czasu teraźniejszego pozbawiona sufiksu *-(e)r*, za to z możliwym przegłosom. Imiesłowy przeszłe czasowników modalnych używane są stosunkowo rzadko.

Według schematu drugiej grupy odmieniają się także, będące zapożyczeniami, czasowniki zakończone w bezokoliczniku na *-ere*, takie jak *å argumentere* (argumentować) i *å korrigere* (poprawiać), np.

å imiter-e (imitować) → *jeg imiter-er* → *jeg imiter-te* → *jeg har imiter-t*.

Do grupy drugiej zalicza się również niektóre czasowniki o temacie zakończonym na geminaty: *kk* – np. *å dekke* (przykryć), *ll* – np. *å stille* (grać), *mm* – np. *å svømme* (pływać), *nn* – np. *å begynne* (zaczynać), *rr* – np. *å spørre* (pytać), *ss* – np. *å kysse* (całować), *tt* – np. *å sette* (kłaść)³³. Należy jednak zwrócić uwagę na to, że przed dołączeniem do tematu czasownika sufiksu *-te* (lub *-t* w imiesłowie przeszłym) trzeba zredukować geminatę (np. *ll* → *l*) – w poniższym przykładzie oznaczam zredukowany element geminaty znakiem #:

å spille → *jeg spill-er* → *jeg spil#-te* → *jeg har spil#-t*.

Podobnie formy przeszłe budują połączenia spółgłoski *l/n* ze spółgłoską *d/g* (np. *nd, ng*), wymawiane jako jeden dźwięk (np. *å sende* – wysyłać, *å stenge* – zamknąć). W połączeniach tych nie dochodzi do redukcji w temacie, np.

å send-e (zgłaszać) → *du send-er* → *du send-et* → *du har send-t*.

Do rzadszych, jednak odmienianych według schematu drugiej grupy zakończeń tematu należą zbitki *ls* – jak w *å hilse* (pozdrowiać), i *nk* – jak *å tenke* (myśleć), np.

å hils-e → *du hils-er* → *du hils-et* → *du har hils-t*.

W czasownikach mieszanych dochodzi do wymiany samogłoski w temacie w formie preteritum, a zmiana ta utrzymuje się w imiesłowie przeszłym, np.

å velg-e (wybierać) → *du velg-er* → *du valg-te* → *du har valg-t*.

Bywa, że do takiej wymiany dochodzi w czasownikach, w których utworzenie formy przeszłej wymaga także redukcji geminaty, np.

å fortell-e (opowiadać) → *du fortell-er* → *du fortal#-te* → *du har fortal#-t*.

Czasowniki mieszane są zbiorem o płynnych granicach. Zalicza się do nich niekiedy czasowniki o motywowanych historycznie dodatkowych wymianach, jak

³³ Ten zbiór powtarzam za Filipkiem, zob. M.J. Filipiek, *op.cit.*, s. 126. Niektóre spośród wymienionych przez niego czasowników są jednak częściej klasyfikowane jako mocne, np. *å sette* (umieścić), lub dysponujące różnymi formami jednocześnie, np. *å dekke* (nakrywać).

å vite (wiedzieć)³⁴ lub *å spørre* (pytać)³⁵, które we współczesnych opracowaniach umieszczane są jednak najczęściej w gronie czasowników mocnych.

2.3

Do **grupy trzeciej** należą czasowniki, dla których można wyznaczyć następujący schemat:

bezokolicznik: *-e*,
 presens: *-er*,
 preteritum: *-de*,
 imiesłów przeszły: *-d*.

Są to czasowniki, których temat kończy się na pojedynczą spółgłoskę *d/g* (*gg*³⁶)/*v* poprzedzoną akcentowaną samogłoską, np.

å lev-e (żyć) → *du lev-er* → *du lev-de* → *du har lev-d*.

Niektóre opracowania³⁷ mówią, że również tematy zakończone na spółgłoskę *d* poprzedzoną dyftongiem należy odmieniać według schematu trzeciej grupy, współcześnie jednak czasowniki takie jak *å arbeide* (pracować) odmieniają się raczej według schematu grupy pierwszej.

Do tej grupy zaliczają się też czasowniki, których temat zakończony jest na dyftong (*ei/øy*), np.

å vei-e (ważyć) → *du vei-er* → *du vei-de* → *du har vei-d*.

Osobno należy rozpatrywać czasownik *å gjøre* (robić), który, choć często bywa zaliczany do czasowników słabych otrzymujących w czasie przeszłym sufiks *-de*, figuruje nierzadko także w gronie czasowników mocnych³⁸. Autorzy klasyfikujący *å gjøre* do odmiany słabej zaznaczają, że jego pełna odmiana powinna być podana niezależnie od wyznaczenia schematu budowania czasu przeszłego czasowników o sufiksie *-de*. Przytaczam ją zatem również w tym miejscu:

å gjør-e → *jeg gjør-#* → *jeg gjør-de* → *jeg har gjort*.

³⁴ Wymiana *t* : *s* i geminacja *s*, która została wprowadzona w celu uniknięcia pomyłki z odmianą *å vise* (pokazać), zob. B. Berulfsen, *op.cit.*, s. 65.

³⁵ Historyczna *j*-grupa, zob. J. Rønhojd, *op.cit.*, s. 124.

³⁶ Także tu dochodzi do redukcji geminaty.

³⁷ B. Berulfsen, *op.cit.*, s. 63.

³⁸ Zob. m.in. M.J. Filipek, *op.cit.*, s. 64.

2.4

Do **grupy czwartej** należą czasowniki, dla których można wyznaczyć następujący schemat odmiany:

bezokolicznik: -#,
 presens: -r,
 preteritum: -dde,
 imiesłów przeszły: -dd.

Zaliczają się tu czasowniki jednosylabowe (krótkie³⁹) z akcentowaną samogłoską w wygłosie tematu, np.

å bo-# (mieszkać) → *du bo-r* → *du bo-dde* → *du har bo-dd*.

Według tego schematu odmieniają się również złożenia oparte na czasowniku krótkim⁴⁰, np.

å bebo-# (zamieszkiwać) → *du bebo-r* → *du bebo-dde* → *du har bebo-dd*.

Do grupy czwartej należą też czasowniki mające w swojej odmianie różne osobliwości, np.

å dø-# (umierać) → *jeg dø-r* → *jeg dø-d(d)e* → *jeg har dø-d(d)*⁴¹

lub

å ha-# (mieć) → *jeg ha-r* → *jeg ha-dde* → *jeg har ha-tt*.

2.5

Na osobne omówienie zasługuje budowa **imiesłowu przeszłego**, o którym do tej pory wyłącznie wspominałem. Imiesłów można utworzyć z form preteritum, stosując się do następujących reguł:

1. -et → -et,
2. -te → -t,
3. -de → -d,
4. -dde → -dd.

³⁹ Cechą charakterystyczną czasowników krótkich jest nieobecność sufiksu bezokolicznika -e, ich temat jest zatem tożsamy z bezokolicznikiem.

⁴⁰ Zasada ta nie dotyczy zresztą wyłącznie czasowników krótkich, np. *å forelese* (wykładać) odmienia się tak jak *å lese* (czytać).

⁴¹ W codziennym języku częściej używa się formy *død*, por. *Han er død* raczej niż *Han har dødd*. Zob. B. Berulfsen, *op.cit.*, s. 6.

Utworzone w ten sposób formy są używane w języku norweskim również w funkcji polskiego imiesłowu przymiotnikowego biernego, np.:

å vask-e (myć) → *jeg vask-er* → *jeg vask-et/-a* → *jeg har vask-et/-a*
et vask-et/-a gulv (umyta podłoga)

Imiesłów czasu przeszłego, który pełni funkcję przydawki, odmienia się, otrzymując w liczbie mnogiej nieokreślonej i w obu liczbach w formie określonej sufiks *-e*. Jeśli imiesłów kończy się na *-a*, pozostaje nieodmienny. W formach *-ete* (*-et + -e*) dochodzi często do udźwięcznienia interwokalicznego, stąd możliwe są formy: *det vaskete gulvet* i *det vaskede gulvet*.

2.6

Osobną kategorię tworzą czasowniki zakończone na *-s*, które można wstępnie podzielić na następujące grupy:

1. bierne⁴²,
2. wzajemne, jak np.

å treff-es (spotykać się) → *jeg treff-es* → *jeg traff-es/treff#-te-s* → *jeg har truff-es/*
*har treff#-t-es*⁴³,

3. oznaczające zmianę stanu lub procesowość, jak np.

å grønn-es (zielenić się) → *jeg grønn-es* → *jeg grønn#-te-s* → *jeg har grønn-es*⁴⁴,

4. deponentia, jak np.

å syn-es (uważać) → *jeg syn-(e)s* → *jeg syn-te-s* → *jeg har syn-es*.

Jak widać, czasowniki zakończone na *-s* mogą należeć do różnych wzorów odmiany. Ponadto wiele spośród tych czasowników tworzy czas przeszły w sposób nieregularny, np.

å finn-es (znajdować się) → *jeg finn-es/fin#-s* → *jeg fant-es/fan-s* → *jeg har funn-es*.

⁴² Choć można utworzyć formę *s-passiv* w preteritum, jest to rzadko spotykane i możliwe tylko w drugiej grupie. *S-passiv* występuje natomiast częściej z bezokolicznikiem, czasem teraźniejszym, przyszłym i przyszłym w przeszłości. Zob. H. Garczyńska, *op.cit.*, s. 146.

⁴³ W czasownikach takich jak *å treffes* (spotykać się) sufiks *-s* należy dołączyć po sufiksie czasu przeszłego *t/d*.

⁴⁴ W wielu czasownikach zakończonych na *-s* bezokolicznik, czas teraźniejszy i imiesłów przeszły mają tę samą postać.

2.7

Należy jeszcze wspomnieć o formie **supinum**, to znaczy nijakiej postaci imiesłowu przeszłego. Jako że ta niefinitywna forma czasownika nie jest już w standardzie bokmål różnicowana morfologicznie⁴⁵, nie wymienia się jej nigdy osobno w polskich opracowaniach. Można przyjąć, że imiesłowu przeszłe pełnią funkcję przymiotników, supina zaś – czasowników. Formy supinum i imiesłowu przeszłego są nadal odrębne w niektórych formach w języku szwedzkim, w którym supinum służy wyłącznie do tworzenia czasów złożonych⁴⁶. Co więcej, szwedzki imiesłów przeszły odmienia się według wzoru odmiany przymiotnika i może łączyć się z czasownikami *att bli* i *att vara*, supinum zaś pozostaje nieodmienne i łączy się wyłącznie z czasownikiem *att ha*. Choć w standardzie nynorsk można użyć w niektórych konstrukcjach czasownikowych odmienionego stosownie imiesłowu przeszłego, w bokmål używa się już wyłącznie nieodmiennego supinum. Różnicę między niemieckim imiesłowem przeszłym a supinum tak ilustrują Ekkehard König i Johan van der Auwera⁴⁷:

imiesłów przeszły – der *gelobte* Schüller (chwalony uczeń),
supinum – Er *hat* den Schüller *gelobt* (On pochwalił ucznia).

W artykule *General Evolutionary and Typological Characteristics* John Ole Askedal zauważa, że „*the originally passive participle of the «have» construction has become an active supine in all of Germanic*”⁴⁸, i proponuje następujący podział języków germańskich ze względu na użycie form imiesłowu i supinum⁴⁹:

1. być + imiesłów przeszły, mieć + supinum → np. farerski i standard nynorsk;
2. być + supinum, mieć + supinum → np. niemiecki, niderlandzki, duński;
3. wyłącznie mieć + supinum → np. angielski, szwedzki.

Bokmål i riksmål dopuszczają wariant drugi (jak w duńskim) i trzeci (jak w szwedzkim), zajmując pośrednie miejsce między tymi dwoma językami⁵⁰.

⁴⁵ Jest zawsze tożsama z formą imiesłowu przeszłego.

⁴⁶ Więcej informacji o szwedzkim supinum można odnaleźć w książce B. Holm i E. Nyllund, *Deskriptiv svensk grammatik*, Stockholm 1970, s. 102.

⁴⁷ E. König, J. van der Auwera, *The Germanic Languages*, London–New York 1994, s. 239.

⁴⁸ J.O. Askedal, I. Roberts, T. Matsushita, H. Hasegawa, *Germanic Languages and Linguistic Universals*, Amsterdam–Philadelphia 2009, s. 31.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 31, 32.

⁵⁰ Więcej na temat formy supinum można przeczytać w 10. rozdziale pracy Idy Larsson *Participles in Time. The Development of the Perfect Tense in Swedish* (Göteborg 2009).

3. Podsumowanie

Podział zaproponowany w niniejszym artykule można w uproszczeniu przedstawić w postaci tabeli:

Grupa	Sufiks bezokolicznika	Sufiks czasu teraźniejszego	Sufiks preteritum	Sufiks perfektrum	Przykład
1	-e	-er	-et	-et	å vaske
2	-e	-er	-te	-t	å lese
3	-e	-er	-de	-d	å leve
4	brak	-r	-dde	-dd	å bo

4. Zakończenie

Pomimo powyższych ustaleń należy mieć świadomość tego, że wiele norweskich czasowników słabych może tworzyć formy czasu przeszłego za pomocą różnych wzorów i wtedy różne formy są poprawne, np.

å lag-e (robić) → jeg lag-er → jeg lag-et → jeg har lag-et (pierwsza grupa)

lub

å lag-e → jeg lag-er → jeg lag-de → jeg har lag-d (trzecia grupa).

Istnieją również czasowniki, które dysponują odmianą słabą i mocną jednocześnie, a nawet krzyżują je ze sobą, np.

å renn-e (spłynąć) → jeg renn-er → jeg ren#-te → jeg har ren#-t (czasownik słaby; druga grupa)

lub

å renn-e → jeg renn-er → jeg rant → jeg har ren#-t (mocne preteritum i słaby imiesłów przeszły budowany według zasad drugiej grupy).

Łatwo zauważyć, że omówione w niniejszym artykule wzory nie dają pewności co do poprawności wybranej formy, budowa wielu tematów nie wskazuje bowiem jednoznacznie na przynależność do konkretnej grupy. W tym sensie stale powinno się brać pod uwagę różne możliwości, które w kontekście formowania czasu przeszłego dają niektóre tematy. Podziały takie jak ten zaprezentowany w niniejszym szkicu pozwalają jedynie zbliżyć się do sedna regularności. Można by przyjąć, że sama w sobie regularność czasowników ma swoje centrum i peryferie, gdzie odmiana słaba miesza się z nieregularną i mocną, traci swą wyrazistość.

W zależności od horyzontu zamierzonego podziału pojawia się też stale powracające przy pisaniu podobnych prac pytanie o zasadność mnożenia podgrup dla czasowników takich jak *å legge* (kłaść), który obecnie jest zawsze klasyfikowany jako mocny, choć w istocie odmienia się według wzoru mieszanego, lecz utracił sufiks *-te* w preteritum:

współcześnie: *å legge* → *jeg legg-er* → *jeg la* → *jeg har lag-t*,
dawniej: *å legge* → *jeg legg-er* → *jeg lag#-de* → *jeg har lag#-t*⁵¹.

Swoiste mapy czasowników słabych mogą stać się zarówno dla uczącego, jak i uczącego się wskazówką pozwalającą uniknąć konieczności pamięciowego opanowania setek czasowników, których czas przeszły można w wielu przypadkach utworzyć na podstawie kilku prostych schematów. W języku norweskim jest około 200⁵² czasowników mocnych, toteż umiejętność przewidzenia właściwej formy dla niemal dowolnego czasownika słabego zdaje się ogromnym ułatwieniem, z którego nie warto rezygnować.

Bibliografia

1. Pozycje książkowe

- Aasen I., *Norsk grammatik*, Christiania (Oslo) 1864.
- Allan R., Holmes P., Lundskaer-Nielsen T., *Danish: An Essential Grammar*, London–New York 2000.
- Askedal J.O., Roberts I., Matsushita T., Hasegawa H., *Germanic Languages and Linguistic Universals*, Amsterdam–Philadelphia 2009.
- Balcik I., Röhe K., Wróbel V., *Die grosse Grammatik. Deutsch*, Stuttgart 2009.
- Berulfsen B., *Norwegian Grammar*, Oslo 1966.
- Bęza S., *Nowe repetytorium z gramatyki języka niemieckiego*, Warszawa 2010.
- Buscha J., Helbig G., *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*, Leipzig 1998.
- Filipek M.J., *Norweski – gramatyka. Praktyczne repetytorium z ćwiczeń dla początkujących i zaawansowanych*, Warszawa 2012.
- Garczyńska H., *Troll 1. Język norweski: teoria i praktyka. Poziom podstawowy*, Gdańsk 2008.
- Gude-Husken V., Kvifte B., *Praktische Grammatik der norwegischen Sprache*, Wilhelmsfeld 2005.
- Holm B., Nyllund E., *Deskriptiv svensk grammatik*, Stockholm 1970.
- Huddleston R., Pullum G., *A Student's Introduction to English Grammar*, Cambridge 2005.
- Kasperek S., *Język norweski od A do Z. Repetytorium*, Warszawa 2009.

⁵¹ Dodatkową osobliwośćią odmiany są tu różne zakończenia dla preteritum i imiesłowu przeszłego. Podobnie odmieniał się czasownik *å si* (mówić), por. V. Gude-Husken, B. Kvifte, *op.cit.*, s. 118.

⁵² I. Aasen, *op.cit.*, s. 195.

König E., van der Auwera J., *The Germanic Languages*, London–New York 1994.

Larsson I., *Participles in Time. The Development of the Perfect Tense in Swedish*, Göteborg 2009.

Nesfield J.C., *English Grammar: Past and Present*, London 1948.

Rønhovd J., *Norsk morfologi*, Oslo 1997.

Strandskogen Å.-B., Strandskogen R., *Practical Norwegian Grammar*, przeł. B. White, Oslo 1986.

2. Artykuły internetowe

Gooskens C., *The Contribution of Linguistic Factors to the Intelligibility of Closely Related Languages*, http://www.let.rug.nl/gooskens/pdf/publ_JMMD_2007.pdf (dostęp: 13.04.2016).